

Kinesiska tecken: Bilder, bokstäver eller mittemellan?

Olle Linge

Kinesiska tecken kan vara både frustrerande och fascinerande. Många som väljer att studera kinesiska gör det för att de lockas av de vackra skrivtecknen, men det händer också att elever slutar för att tecknen är så svåra att lära sig och komma ihåg. Men vad är kinesiska tecken egentligen? Är de bilder, bokstäver eller kanske något annat?

I Skolverkets kommentarmaterial till kursplanerna i kinesiska beskrivs hur muntlig och skriftlig språkfärdighet ser ut på de olika stegen i förhållande till de andra språken. Här kan vi se att eleverna förväntas nå ungefär hälften så långt i talad kinesiska jämfört med övriga moderna språk och bara en fjärdedel så långt i skreven kinesiska.

Att det är svårare att lära sig språk som inte är besläktade med språk man redan behärskar kommer säkert inte som någon överraskning, men hur kommer det sig att skriftspråket tar så lång tid att lära sig? Är det inte som att lära sig andra moderna språk som inte använder sig av det latinska alfabetet, som till exempel ryska, arabiska eller kanske koreanska?

Nej, det är det inte. Dessa språk använder fortfarande alfabet, alltså ett sätt att skriva ljuden i det talade språket. De kan vara komplicerade och som vi alla vet behöver stavning inte vara enkel, men det handlar fortfarande om alfabet med ett begränsat antal symboler och sätt att kombinera dem. För att kunna läsa en vanlig kinesisk text med full behållning behöver man dock flera tusen tecken. Jag kan fler än 5000 och stöter ändå på nya tecken, även om det sällan stör läsningen särskilt nuförtiden.

De kinesiska tecknens ursprung och uppbyggnad

I den här artikeln ska jag försöka förklara hur det kinesiska skriftsystemet fungerar. Tanken är att artikeln kan fylla två syften. För de läsare som inte lärt sig kinesiska kan den fungera som ett fönster in i ett annat språk, en förklaring till hur tecknen fungerar och varför de tar sådan tid att lära sig. Jag ska också förklara varför kinesiska tecken inte är bilder, vilket många tror.

För de läsare som kan kinesiska kan artikeln fungera som inspiration till hur skriftspråket kan förklaras på ett enkelt sätt. Naturligtvis är vissa förenklingar nödvändiga för att få plats i det här formatet, men det är så här jag förklarar kinesiska tecken när jag undervisar, fast med betydligt fler exempel och inte lika komprimerat.

För att förstå hur kinesiska tecken fungerar ska vi bege oss många tusen år tillbaka i tiden till innan det fanns något skriftspråk. Människor på den tiden pratade förstås med varandra, det har vi gjort mycket längre än vi haft skriftspråk, och

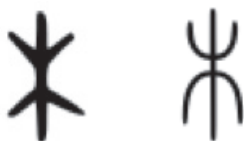
språken som talades då var troligen minst lika komplexa som språk som talas idag. Men talat språk dröjer sig inte kvar och lämpar sig inte för innehåll som ska finnas kvar nästa år eller nästa generation. Ska vi idka handel och driva in skatter behöver vi kunna skriva!

Att skapa ett skriftsystem

Låt oss slå följe med dessa människor i deras ansträngning att utveckla ett skriftsystem. Det mest uppenbara sättet att skriva är att rita bilder. Om vi till exempel vill skriva ner ordet för "träd" kan vi helt enkelt rita ett träd. Problemet med bilder är dock att olika personer ritade på olika sätt. Om alla som läser den här artikeln blev ombedda att rita ett enkelt träd med några få streck skulle resultatet bli rikt och varierat. Om du vill kan du rita ditt eget träd här i rutan intill!

Konst kan gärna vara rik och varierad, men för ett skriftspråk uppstår kommunikativa problem om det inte finns någon standard. Bilder lämpar sig därför inte särskilt bra för våra syften, men om vi kommer överens om att alla ritade ett träd på samma sätt så har vi nu en symbol som betyder "träd": 木. Den uppstod först som en bild av ett träd, men kan inte längre sägas vara en bild. Denna typ av symbol kallas för *piktogram*. Eftersom tecknen inte egentligen är bilder kan vi inte säga att vi "ritade" tecken heller.

Med piktogram till vår hjälp kan vi peka på många saker i vår omgivning och skriva symboler för dem: 木 "träd", 马 "häst", 日 "sol", 月 "måne", 女 "kvinna", och så vidare. I tecknens moderna form är det inte alltid lätt att se vad de en gång föreställde, men nog går det att skönja

ett träd i 木 och en månskära i 月? Tecknet för solen 日 var en gång i tiden runt med en prick i. Tecknet för "häst" utvecklades så här:

Den moderna formen i traditionell kinesiska som fortfarande används i Taiwan och Hongkong är 馬, som sedan förenklades till 马 i Fastlandskina baserat på en kalligrafisk form av tecknet.

Ett annat problem med bilder är att det finns många saker som är lätta att säga men svåra att avbilda. Hur skulle du rita "ände" eller "ljus" till exempel?

Istället för att använda direkta avbildningar kan vi modifiera symboler vi redan har. Vi har ett tecken för "träd" 木 redan, så ett sätt att skriva "ände" är att använda tecknet för "träd" och sedan lägga till ett streck vid toppen (ändan) av trädet: 末. Enkelt! Om vi istället lägger till ett streck längst ned kan vi skriva ordet "rot": 本.

Ett annat sätt att få ut så mycket som möjligt av de skrivtecken vi har är att utvidga deras betydelse. Tecknet för "rot" 本 kan ju också betyda "ursprung", till exempel, och tecknet för "ände" 末 kan användas för att skriva "slut". Vi kan också använda "träd" 木 för att skriva närbesläktade ord som till exempel "trä". Mycket praktiskt!

Att tala och skriva

På de flesta språk måste vi veta hur orden uttalas för att förstå hur de skrivs, men så är det inte med de här tecknen. Låt oss se hur de uttalas på rikskinesiska (mandarin):

木	本	日	月	马	女
mù	běn	rì	yuè	mǎ	nǚ
träd	rot	sol	måne	häst	kvinna

Det är förstas svårt att se utan att kunna fler tecken, men den skrivna formen har inte något alls att göra med det talade språket. I teorin skulle vi alltså kunna använda 木 på svenska istället för att skriva ”träd”. Men det gör vi ju inte. Istället skriver vi ”träd” eftersom vi uttalar ordet så, men på franska skrivs det ”arbre” eftersom det heter så i det talade språket.

Siffror och vissa andra symboler fungerar dock på ett liknande sätt även i andra språk än kinesiska. Det finns till exempel ingenting i hur vi skriver siffran 3 som talar om att det uttalas *tre* på svenska. Faktum är förstas att många andra språk också använder siffran 3, men att de uttalar den helt annorlunda. Vi måste alltså lära oss hur varje siffra skrivs, oberoende av hur den uttalas. Så är det med dessa grundtecken i kinesiska också!

Kombinationer och kluriga associationer

Nu har vi kommit en bit med vårt projekt att skapa ett skriftsystem, men det är fortfarande begränsat. Vi kan inte ha tiotusentals unika skrivtecken, ett för varje ord i det talade språket; det skulle vara nästan omöjligt att lära sig. Ett smart sätt att få ut mer av de tecken vi redan har är att kombinera dem med varandra på olika sätt. Då kan vi skapa fler skrivtecken utan att hitta på varje symbol från grunden.

Vi har tecken för ”sol” 日 (*ri*) och ”måne” 月 (*yuè*) redan, så om vi vill skriva ”ljus” kan vi kombinera båda dessa tecken till ett nytt tecken som betyder ”ljus”: 明 (*míng*). Det är viktigt att förstå att det talade språket redan finns, så vi skapar inte helt nya ord här, utan vi hittar bara rimliga sätt att skriva ord vi redan kan säga. Egentligen har vi alltså ordet *míng* och behöver skriva det. Eftersom det betyder ”ljus” kan vi ta två tecken vi redan har och slå ihop dem till 明. Uttalet har fortfarande inget med den skrivna formen att göra.

På samma sätt kan vi använda två ”träd” 木 (*mù*) för att skriva ”skog” 林 (*lín*) eller tre ”träd” för ett annat tecken som också betyder ”skog” 森 (*sēn*). Här kan vi vara kreativa och hitta på många finurliga kombinationer av enklare tecken så att vi kan skriva ännu fler ord!

Hur 90 % av alla kinesiska tecken egentligen fungerar

Men vi underskattar hur många ord det finns i det talade språket och hur svårt det skulle vara att komma på finurliga associationer för dem alla. Det finns dock ett enklare sätt. Nedan har jag presenterat ett antal kinesiska tecken. Studera listan och försök hitta mönster. Det finns två saker du bör kunna hitta även om du inte kan någonting om kinesiska:

马	妈	码	吗
<i>mǎ</i>	<i>mā</i>	<i>mǎ</i>	<i>ma</i>
häst	mamma	nummer	(frågepartikel)

Ser du mönstret? För det första uttalas alla dessa nästan likadant: *ma* (de diakritiska tecknen över vokalerna representerar toner, men dessa är oviktiga i sammanhanget). För det andra innehåller alla tecken tecknet 马 som i sig betyder ”häst”. Vad har ”häst” med ”mamma” att göra? Inget alls, förstas, de bara råkar uttalas likadant! Däremot har ”kvinna” 女 en tydlig koppling till ”mamma”.

Det betyder att dessa tecken har två delar: en som anger betydelse och en som anger uttal. I tecknet för ”mamma” 妈 anger alltså ”kvinna” 女 betydelsen och ”häst” 马 uttalet. Tänk så här: ”Tecknet som uttalas som ’häst’, men som har med kvinna att göra.” Det är lite som om vi på svenska skulle ha ett skrivtecken för ”jord” och sedan lägga till en bild på en ren med horn och allt för att skriva ”hjord”, eller lägga till en symbol för ”hand” för att skriva ”gjord”.

Att använda det talade språket på det här sättet må vara smart, men problemet är att detta i många fall skedde för tusentals år sedan och att språket har förändrats mycket sedan dess, både i skrift och i tal. Här är några fler tecken där en del anger betydelse och den andra anger uttal. Se om du kan lista ut vilken del som anger uttal den här gången:

时	特	持	待
shí	tè	chí	dài
tid	speciell	hålla	stanna

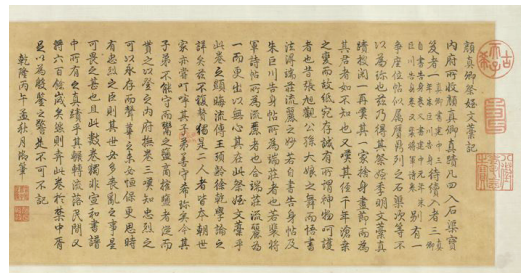
Du såg kanske att den nedre, högra delen 寸 återfinns i alla tecken, men den anger faktiskt inte uttalet. Istället är det 寺 (sì) som anger uttalet, men den har förenklats till 寸 i tecknet för "tid" 时 (men inte i de andra tecknen). Vad gäller uttalet är 寺 (sì) ganska nära 时 (shí) och 持 (chí), men väldigt långt ifrån 特 (tè) och 待 (dài). Detta beror som sagt på att tecknen kom till för mycket länge sedan då dessa ord förmodligen uttalades mer likt.

Låt oss återvända till liknelsen att på svenska använda en symbol för "jord" och sedan lägga till en symbol för "ren" för att skriva "hjord", samt "jord" + "hand" för att skriva "gjord". Ungefär så fungerar det, förutom att de som skapade tecknen levde för länge sedan och pratade ett språk som visserligen är besläktat med vårt, men som vi inte alls skulle förstå. Det betyder att orden uttalades lika för dem då, inte för oss nu. Uttal ändras mycket på några tusen år!

Nu har jag visat två extremfall: med "häst" 马 (mǎ) som var mycket regelbundet, och med 寺 (sì) som var mycket oregelbundet. De flesta serier av det här slaget ligger någonstans mitt-emellan, med vissa tecken där uttalet stämmer bra och några där det inte stämmer alls.

Detta är mycket viktigt eftersom ungefär 90 %

av alla kinesiska skrivtecken tillhör den här kategorin som alltså kombinerar en del som anger betydelse och en del som anger uttal. Det är därför det är fel att säga att kinesiska tecken är bilder. Vi pratade om att piktogram inte är bilder heller, men tecken som "mamma" 妈 (mā) och "tid" 时 (shí) är helt uppenbart inte bilder och går inte att analysera korrekt utan att ta hjälp av kinesiska språket som det talades när tecknen tillkom.

Berömd kalligrafi av 颜真卿 (709-785).

Från piktogram till bokstäver

I andra språk övergick skrivtecknen till att helt representera ljud. Tecknet 马 kanske betydde "häst" en gång i tiden, men efter ett tag användes det för att skriva vilket ord som helst som uttalades på samma sätt, *ma*, sedan kanske enbart för den inledande konsonanten *m*. Därefter skulle vi kunna förenkla tecknet ytterligare och skriva "m" för ljudet *m*. Bokstaven "m" i vårt alfabet kommer förstås inte från 马, men ett kinesiskt alfabet skulle kunna ha utvecklats så.

Men så skedde inte. Resultatet är att vi har många tusen tecken som byggs upp av mindre, enklare tecken som fyller olika funktioner: vissa anger ljud, vissa anger betydelse, vissa anger ingenting alls och är resultatet av historiens nycker. Även skrivtecknen har förändrats mycket. Ibland ser en del av ett tecken ut som en annan, fast de inte har samma ursprung, och ibland kan två tecken som har samma ursprung se olika ut i modern skrift.

Utan förståelse för hur tecknen är uppbyggda är det svårt att lära sig läsa och skriva kinesiska. Tecknen flyter ihop och det är lätt att blanda ihop dem. Kinesiska skolbarn lägger otaliga timmar på att lära sig läsa och skriva kinesiska, långt mycket mer än vad vi gör för att lära oss att skriva och läsa svenska.

Givetvis går det att skriva kinesiska med ett alfabet också. Det vanligaste systemet för att ange uttal är *hànyǔ pīnyīn*, vilket använder det latinska alfabetet och används i såväl svenska som kinesiska klassrum. Allt uttal i den här artikeln anges med detta system och det är också så de flesta skriver på datorer och telefoner: Du skriver till exempel *nihao*, ”hej”, och programmet försöker gissa vad du menade, så 你好 i det här fallet. Det blir dock ibland fel och då behöver du välja manuellt från en lista, ungefär som att skriva SMS på gamla telefoner.

Förståelse och lärande

I svensk skola förväntas dock eleverna kunna skriva tecken för hand, även om *pīnyīn* också används som ett stöd. Förståelse för tecknens uppbyggnad och ursprung, vilket står inskrivet i kunskapskraven, hjälper eleverna att tillägna sig skriftspråket. Det är mycket lättare att lära sig

hur meningsfulla delar hänger ihop än en osammanhängande hög av streck.

I den här artikeln har jag försökt inspirera till en grundläggande förståelse för hur kinesiska tecken fungerar, så även om det kanske framstår som abstrakt om du inte lärt dig kinesiska än, hoppas jag att du nu förstår varför det är fullt rimligt att det tar lång tid att lära sig att läsa och skriva kinesiska!

” Kinesiska skolbarn lägger otaliga timmar på att lära sig läsa och skriva kinesiska, långt mycket mer än vad vi gör för att lära oss att skriva och läsa svenska. ”

OLLE LINGE är universitetsadjunkt i moderna språk och kinesiska på Fortbildningsavdelningen, en del av Institutionen för pedagogik, didaktik och utbildningsstudier vid Uppsala universitet. Han har en lärarexamen i kinesiska och engelska, och har även bott många år i Taiwan, där han bland annat läst en masterutbildning i att undervisa kinesiska som andraspråk. Han driver också sidan Hacking Chinese där han skriver om att lära sig och undervisa kinesiska.

